

TIIVISTELMÄRAPORTTI

Epävarmuustekijät toimintaympäristöanalyysissä: koronakriisi Venäjällä

Katri Pynnöniemi, apulaisprofessori, Helsingin yliopisto ja Maanpuolustuskorkeakoulu
Sinikukka Saari, vanhempi tutkija, Ulkopoliittinen instituutti
Eemil Mitikka, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto
Outi Helin, tutkimusavustaja, Helsingin yliopisto
Robin van Berlo, opiskelija, Helsingin yliopisto

Tiivistelmä

Tutkimus arvioi poikkeusolojen vaikutusta Venäjän poliittiseen järjestelmän vakauteen ja ulkoiseen vaikuttamiseen sekä testaa aiempia tutkimushypoteeseja Venäjän poliittisen järjestelmän toimintalogiikasta.

1. Johdanto

Maailmanlaajuinen Covid-19-pandemiolla on jo tähän mennessä ollut laaja-alaisia taloudellisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Samalla pandemia on paljastanut eri yhteiskuntien kipupisteitä ja vahvuuksia. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Venäjän poliittisen järjestelmän resilienssiä Covid-19 pandemian kontekstissa. Tutkimus kohdistuu aikaisemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta tunnistettuihin epävarmuustekijöihin (kts kohta 2), joiden merkitystä arvioidaan pandemian olosuhteissa. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä Venäjän poliittisen järjestelmän toimintalogiikasta kriisitilanteessa.

Maailmanlaajuisen Covid-19 pandemian alkuvaiheessa tutkijat arvioivat, että tilanteen pitkittyminen muodostaa vakavan haasteen Venäjän poliittiselle järjestelmälle.¹ Näiden arvioiden taustalla oli oletus, että talouskasvun sekä presidentti Putinin arvovaltaan nojaavan poliittisen järjestelmän toimintakyvyn merkittävä heikentyminen voisivat horjuttaa järjestelmän perustuksia. Toisaalta nopean muutoksen todennäköisyyttä kuitenkin vähentää taloudellisten ja muiden valtaresurssien keskittyminen Kremlille sekä poliittisten, nykyisen järjestelmän avoimesti haastavien poliittisten vaihtoehtojen puute.

¹ Georgy Bovt, "Can Russia's Power Vertical Deal with a Pandemic? - RIDDLE Russia" <<https://www.ridl.io/en/can-russia-s-power-vertical-deal-with-a-pandemic/>> [viitattu 9 joulukuuta 2021]; Mark Galeotti, "If Putin Wants to Use the Military Against the Coronavirus, He'll Need to Trust His Governors or Step up Himself", *The Moscow Times*, 2020 <<https://www.themoscowtimes.com/2020/04/14/if-putin-wants-to-use-the-military-against-covid-hell-need-either-to-trust-his-governors-or-step-up-himself-a69982>> [viitattu 9 joulukuuta 2021]; Andrei Kolesnikov, "Are Russians Finally Sick of Putin?", *Carnegie Moscow Center* <<https://carnegiemoscow.org/commentary/81485>> [viitattu 9 joulukuuta 2021]; Anna Nemtsova, "Vladimir Putin Is in Deep Trouble", *The Daily Beast*, 18 toukokuuta 2020, osa world <<https://www.thedailybeast.com/russian-president-vladimir-putin-is-in-some-deep-trouble>> [viitattu 9 joulukuuta 2021].

2. Tutkimuksen tavoite ja suunnitelma

Aikaisemman tutkimuksen pohjalta voidaan määritellä neljä Venäjän poliittisen muutoksen kannalta keskeistä epävarmuustekijää.² Ensinnäkin, autoritaaristen maiden poliittisen johdon valmiutta turvautua laajamittaiseen väkivaltaan oman asemansa turvaamiseksi on vaikeaa arvioida täsmällisesti. Toiseksi, kansainvälinen vertaileva tutkimus osoittaa, että vaikka autoritaarisissa maissa johto saattaa nauttia enemmistön kannatusta, tämä yleinen mielipide kumpuaa usein järjestelmän luonteesta ja voi murentua erittäin nopeasti järjestelmän heiketessä.³ Kolmanneksi, poliittisten vaikutusten arvioinnin tekee haastavaksi autoritäärisille valtioille tyypilliset epäformaalit ja ei-läpinäkyvät hallintorakenteet niin sisä- kuin ulkopoliitikassa. Hallintojärjestelmän reaktiot poikkeustilanteeseen eivät välttämättä noudata muodollisia toimivaltarajoja, mikä luo haasteita tutkimukselle. Neljänneksi, autoritaariset valtiot ovat viimeisen vuosikymmenen aikana vahvistaneet yhteistyötään maan sisäisen vakauden ja turvallisuuden takaamiseksi.⁴ Tutkimushanke jakaantuu kolmeen, toisiaan täydentävään osaan.

Osa 1: Valvontateknologioiden kehitys autoritaarisessa poliittisessä kontekstissa

Tavoitteena on selvittää erilaisten teknologiasovellutusten käyttöä Covid-19 pandemian kontekstissa sekä laajemmin erilaisten internetin valvontaa tai hallinnon digitalisaatiota edistävien hankkeiden kehitystä ja niille asetettuja tavoitteita. Tutkimustyön aluksi on selvitetty aikaisempaa tutkimusta koskien digitaalisten teknologioiden hyödyntämistä autoritaaristen maiden resilienssin vahvistamiseksi. Tutkijat ovat rakentaneet erilaisia malleja, joiden avulla voidaan eritellä autoritaaristen maiden poliittisen järjestelmän muutostekijöitä. Yksi keskeisistä johtopäätöksistä on se, että teknologia ei korvaa väkivaltaisen repression keinoja, vaan kohdentaa niitä.⁵ Peliteoriaa hyödyntävä tutkimus puolestaan osoittaa, että digitaalisten teknologioiden kehittyessä autoritaariset valtiot todennäköisesti pyrkivät entistä tarkemmin ennalta-ehkäisemään poliittisen opposition toimintaa (erityisesti massamielenosoituksia).⁶

Tutkimuksen aikana kerätyn aineiston perusteella voidaan todeta, että pandemia on tarjonnut mahdollisuuden testata ja hyödyntää Venäjällä jo olemassa olevaa teknologiaa. Moskovassa

² Vladimir Gel'man, "Bringing actors back in: political choices and sources of post-Soviet regime dynamics", *Post-Soviet Affairs*, 34.5 (2018), 282–96 <<https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1493785>>; Aleksei Sorbale, "Bad or Better Governance in Russia's Regions: Do Governors Deserve the Blame? - RIDDLE Russia", 2020 <<https://www.ridl.io/en/bad-or-better-governance-in-russia-s-regions-do-governors-deserve-the-blame/>> [viitattu 9 joulukuuta 2021].

³ Kenneth Wilson ja Jaechul Lee, "Questioning Putin's Popularity", *Problems of Post-Communism*, 67.1 (2020), 37–52 <<https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1541751>>.

⁴ Oisín Tansey, Kevin Koehler, ja Alexander Schmotz, "Ties to the Rest: Autocratic Linkages and Regime Survival", *Comparative Political Studies*, 50.9 (2017), 1221–54 <<https://doi.org/10.1177/0010414016666859>>.

⁵ Andrea Kendall-Taylor, Erica Frantz, ja Joseph Wright, "The Digital Dictators: How Technology Strengthens Autocracy", *Foreign Affairs*, 99 (2020), 103.

⁶ Tiberiu Dragu ja Yonatan Lupu, "Digital Authoritarianism and the Future of Human Rights", *International Organization*, 75.4 (2021), 991–1017 <<https://doi.org/10.1017/S0020818320000624>>.

on toteutettu erilaisia digitaalisen valvonnan kehittämiseen tähtäviä hankkeita vuodesta 2003 lähtien. Pandemian aikana on lisäksi luotu hallinnolliset puitteet tekoälyteknologioiden kehittämiseksi Moskovan kaupungin alueella seuraavan viiden vuoden ajan. Digitaalista valvontateknologiaa on hyödynnetty esimerkiksi karanteenisäädösten valvonnassa (sosiaalinen valvonta-mobiilisovellus) sekä väestönsurannassa (QR-koodit).

Osa 2: Covid-19 pandemian ulkopoliittinen kehystäminen

Tutkimuksessa analysoidaan COVID-19 pandemian ulkopoliittista kehystämistä Venäjällä. Tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten Venäjän ulkopoliittisessa retoriikassa kuvataan pandemian vaikutuksia maailmanpolitiikkaan ja erityisesti Venäjän asemaan osana kansainvälistä järjestelmää. Lisäksi analysoidaan sputnik-rokotteen käyttöä osana Venäjän pehmeän vallan (soft power) käyttöä. Kolmantena kokonaisuutena tarkastellaan uhkapuheen käyttöä osana Venäjän strategista viestintää: vahvistetaanko jo olemassa olevia jakolinjoja (Venäjä vs. länsi) tai kohdistetaanko huomio johonkin uusiin uhkiin. Tutkimuksen aikana seurataan myös Venäjän sisäistä viestintää, mutta päähuomio on ulkopoliittikan retoriikassa.

Osa 3: Yhteiskunnan kriisipotentiali: poliittisen osallistumisen ulottuvuudet Venäjällä

Tutkimuksen kolmannessa osassa tarkastellaan kyselytutkimusdatan (esim. World Values Survey, European Social Survey) valossa mitkä ovat poliittisen osallistumisen ulottuvuudet nyky-Venäjällä. Tarkoituksena on selvittää, eroavatko poliittisen osallistumisen ulottuvuudet Venäjällä demokraattisten maiden osallistumisen ulottuvuuksista sekä määrällisesti että laadullisesti. Perinteisesti poliittinen osallistuminen on hahmotettu kolmiulotteisena ilmiönä, johon kuuluvat

- 1) institutionaalinen osallistuminen,
- 2) ei-institutionaalinen osallistuminen ja
- 3) vaaleissa äänestäminen.⁷

Sittemmin edellä mainittua jaottelua on kuitenkin arvosteltu vanhentuneeksi, koska esimerkiksi internetin nousun myötä osallistumismahdollisuudet ovat laajentuneet myös verkkoon⁸, jota tapausesimerkkinä Venäjän kohdalla ilmentää Aleksei Navalnyin ja hänen tukijoidensa harjoittama aktivismi. Lisäksi Venäjä on epädemokraattinen yhteiskunta ja se on muuttunut yhä autoritaarisemmaksi viime vuosina, mikä asettaa poliittiselle osallistumiselle erilaisia ehtoja suhteessa demokraattisiin yhteiskuntiin. Tämän vuoksi osallistumisen ulottuvuuksien kartoittaminen nyky-Venäjällä sekä koronakriisin mahdollisten vaikutusten osallistumiseen tarkastelu on tärkeää.

Kolmannessa osassa tarkastellaan poliittisen osallistumisen yhteyttä erilaisiin taustamuuttujiin, kuten sosioekonomiseen asemaan, asuinpaikkaan sekä poliittisiin asenteisiin ja arvoihin. Erityisenä mielenkiinnon kohteena on valtajärjestelmää haastava sekä mielipidevaikuttamiseen pyrkivä protestiosallistumisen ja aktivismin yhteys sosiodemografisiin taustamuuttujiin ja poliittisiin asenteisiin, sillä tämän kaltaisen osallistumisen voidaan ajatella olevan kriittistä venäläisen yhteiskunnan kriisipotentialia ajatellen.

⁷ Marc Hooghe ja Sofie Marien, "A Comparative Analysis of the Relation Between Political Trust and Forms of Political Participation in Europe", *European Societies*, 15.1 (2013), 131–52 <<https://doi.org/10.1080/14616696.2012.692807>>.

⁸ Yannis Theocharis, Joost de Moor, ja Jan W. van Deth, "Digitally Networked Participation and Lifestyle Politics as New Modes of Political Participation", *Policy & Internet*, 13.1 (2021), 30–53 <<https://doi.org/10.1002/poi3.231>>.

3. Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen eri vaiheissa hyödynnetään aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta sekä raportteja ja selvityksiä pandemian vaikutuksista Venäjään. Varsinainen empiirinen tutkimusaineisto koostuu Venäjän viranomaisten julkaisemista politiikkaohjelmista (esimerkiksi teknologian kehittämisen tavoiteohjelmat), laista ja asetuksista. Teknologian kehittämishankkeista ja eri seurantajärjestelmien käytöstä pandemian aikana on kerätty tietoa Venäjän median julkaisuista sekä tutkimusraporteista. Ulkopoliittikan kehystämistä tutkivassa osuudessa on käytetty Venäjän ulkoministeriön kotisivuilta kerättyä materiaalia, ml. virallisen edustajan koronatilannekatsaus (2/2020 – 6/2021), ulkoministerin ja muiden Venäjän korkeiden virkamiesten julkilausumat pandemiaan liittyen. Lisäksi on kerätty media-aineistoa pandemian käännekohtissa. Tätä aineistoa käytetään arvioitaessa uhkapuheen osuutta strategisessa viestinnässä.

Poliittisen osallistumisen ja aktivismin vertailussa ennen koronaa ja koronakriisin aikana käytetään aineistona kansallisesti edustavia kansainvälisiä sekä paikallisia kyselytutkimus- ja mielipidetutkimusaineistoja. Koronakriisiä edeltävän osallistumisen ja aktivismin tarkastelussa käytetään kolmea viimeaikaista ja väestötasolla edustavaa kyselytutkimusta: World Values Surveyn (2017)⁹ ja European Social Surveyn (2018)¹⁰ Venäjän aineistoja sekä Social Distinctions in Modern Russia (2015)¹¹ aineistoa. Nämä kyselytutkimukset sisältävät relevantteja kysymyksiä osallistumiseen liittyen ja mahdollistavat tulosten yleistämisen väestötasolla. Koronakriisin aikaista/jälkeistä osallistumista Venäjällä tarkastellaan puolestaan Levada-keskuksen kyselytutkimusdatan tai vastaavan datan valossa saatavuudesta riippuen.

Analyysimenetelmien osalta tarkastellaan ensin poliittisen osallistumisen ja aktivismin kuvailevia tilastoja, esimerkiksi mitkä osallistumismuodot ovat venäläisten keskuudessa suosituimpia kyselytutkimusdatan valossa. Osallistumismuuttujien validiteettia tarkastellaan vertailemalla osallistumisaineistoja keskenään, jotta nähdään maalaavatko aineistot samankaltaisen kuvan osallistumistrendeistä nyky-Venäjällä. Koska poliittinen osallistuminen on moniulotteinen ilmiö, käytetään osallistumisen ulottuvuuksien kartoittamisessa faktorianalyysiä. Tämä menetelmä mahdollistaa keskenään voimakkaasti korreloivien osallistumismuuttujien piilevien ominaisuuksien hahmottamisen ja osallistumismuuttujien tiivistämisen summamuuttujiksi. Tämän jälkeen faktorianalyysin perusteella luotuja poliittisen osallistumisen summamuuttujia käytetään selitettävänä muuttujana regressioanalyysissä, jonka avulla voidaan tarkastella miten erilaiset sosiodemografiset (esim. ikä, sukupuoli, asuinalue, ammattiryhmä) ja poliittisia asenteita mittaavat (esim. poliittinen luottamus, tyytyväisyys hallintoon) taustamuuttujat ennustavat poliittista osallistumista Venäjällä. Lopuksi ennen koronaa ja korona-ajan poliittista osallistumista mittaavien regressiomallien tuloksia vertaillaan keskenään, jotta saadaan osviittaa koronakriisin tuomista potentiaalisista muutoksista poliittisessa osallistumisessa Venäjällä.

⁹ Ronald Inglehart ym., "World Values Survey Time-Series (1981-2020) Cross-National Data-Set" (World Values Survey Association, 2021) <<https://doi.org/10.14281/18241.15>>.

¹⁰ European Social Survey ERIC (ESS, "European Social Survey (ESS), Round 9 - 2018", 2019 <<https://doi.org/10.21338/NSD-ESS9-2018>>.

¹¹ Jouko Nikula, "Yhteiskunnalliset erot nyky-Venäjällä 2015 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2020-07-10).", *Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]*, 2020 <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3288>> [viitattu 9 joulukuuta 2021].

4. Tulokset ja pohdinta

Tutkimushankkeessa on tarkasteltu Venäjän poliittisen järjestelmän vakauteen (resilienssi) liittyviä epävarmuustekijöitä Covid-19 pandemian kontekstissa. Epävarmuustekijät on johdettu aikaisemmasta tutkimuksesta. Tutkimustehtävä on jaettu kolmeen, toisiaan täydentävään osaan, joista lyhyesti tärkeimpiä huomioita alla.

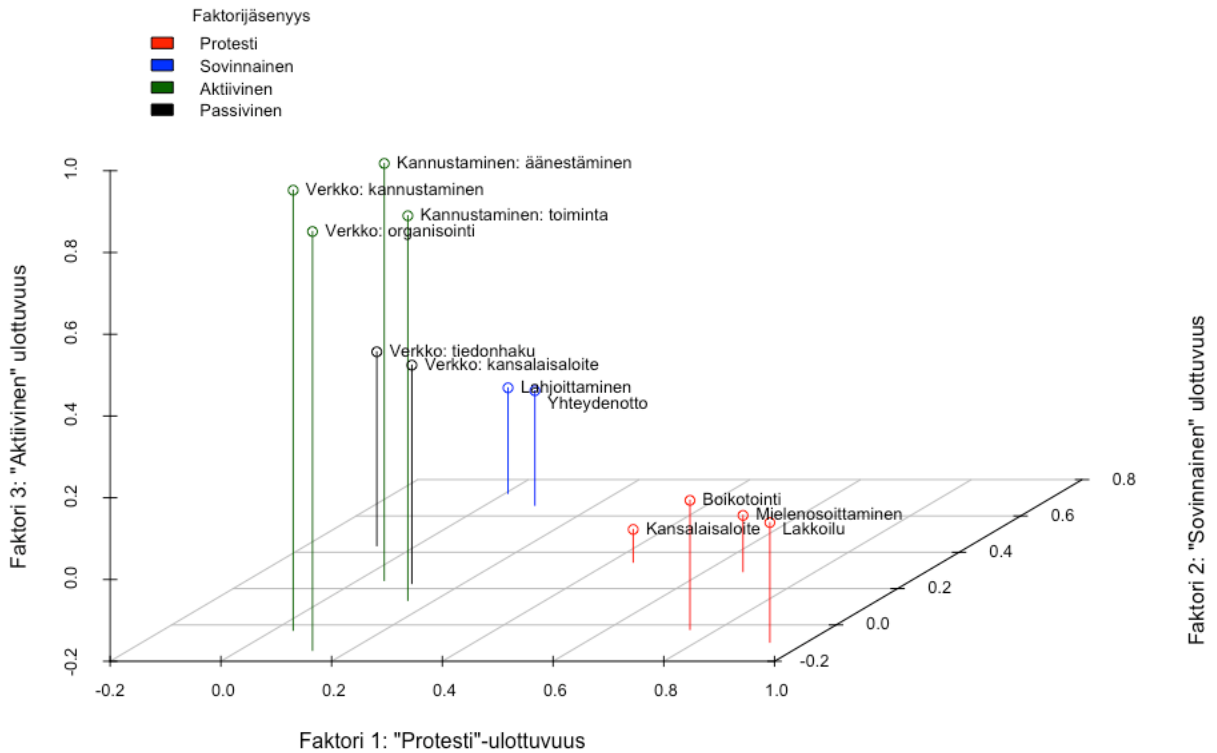
Osa 1: Venäjällä on hyödynnetty teknologioita väestön seurannassa koronakriisin aikana. Ainakin osa hyödynnetyistä seurantakeinoista on liitettävissä laajempiin Venäjän teknologiankehityshankkeisiin. Erityisesti Moskovassa on hyödynnetty olemassa olevia teknologiajärjestelmiä kuten kasvojentunnistusteknologiaa. Teknologian hyödyntämisestä tartunnanjäljityksessä korostuu valvonnan näkökulma: Moskovassa Sotsialnyi monitoring -sovelluksen kautta valvottiin sakkujen uhalla, että koronatartunnan saaneet pysyvät kotona. Koronakriisi on tarjonnut mahdollisuuden testata olemassa olevia ja kehitettäviä järjestelmiä.

Osa 2: Venäjän viranomaisten retoriikassa pandemiasta puhutaan sotilaallisella päätöksellä (kamppailu koronaa vastaan, voitto pandemiasta, taistelu jne). Ulkopoliittikan osalta strateginen viestintä mukautuu joustavasti eri tilanteisiin. Pandemian alussa viestinnässä korostettiin autoritaaristen maiden tehokkuutta suhteessa länteen. Myöhemmin erottelu meidän (Venäjä) ja muiden välillä tehdään esimerkiksi koronarokotteita koskevan keskustelun yhteydessä. Venäjä syyttää Euroopan maita rokotenationalismista samalla kun korostaa YK:n ja WHO:n roolia kansainvälisen yhteistyön organisoinnissa pandemian olosuhteissa. Ulkopoliittisessa retoriikassa esiintyy myös tuttuja uhkakuvia (biolaboratoriot).

Osa 3: Aikaisempien tutkimusten perusteella voidaan todeta, että institutionalisoitu on Venäjällä selvästi muita osallistumisen muotoja suositumpaa. Vaaleissa äänestäminen on suosituin institutionaalisen osallistumisen muoto, tämä huomio on linjassa globaalien tutkimustulosten kanssa.

Alustavien tutkimustulosten mukaan Venäjällä voidaan erottaa viisi poliittisen osallistumisen ulottuvuutta: protesti, sovinnainen, aktiivinen, passiivinen ja äänestäminen (ks. Kuva 1.). Tutkimuksen seuraavassa vaiheessa selvitetään miten sosiodemografiset taustamuuttujat ja poliittiset asenteet (esim. poliittinen luottamus, tyytyväisyys hallintoon) linkittyvät näihin viiteen ulottuvuuteen. Lisäksi selvitetään maalaavatko muut vastaavat aineistot samankaltaisen kuvan poliittisesta osallistumisesta nyky-Venäjällä.

Poliittisen osallistumisen ulottuvuudet Venäjällä: eksploraatiivinen faktorianalyysi (WVS aineisto, 2017)

Kuva 1. Poliittisen osallistumisen ulottuvuudet Venäjällä. Huom. passiivisella osallistumisella ei omaa akselia kuvassa.

5. Loppupäätelmät

Tutkimuksen aikana tuotettuja havaintoja Venäjän poliittisen järjestelmän resilienssistä Covid-19 pandemian kontekstissa voidaan hyödyntää jatkotutkimuksessa.

6. Tutkimuksen tuottamat tieteelliset julkaisut ja muut mahdolliset raportit

Helin, Outi ja Katri Pynnöniemi (2021), Näkökulmia koronakriisin vaikutuksista Venäjällä, 12.11.2021, *MATINE-blogi*.

Mitikka, Emil (2022) Poliittinen osallistuminen Venäjällä, *Idäntutkimus*, tbc.

Pynnöniemi, Katri, Outi Helin ja Sinikukka Saari (2022), Venäjän teknologihankkeet ja pandemia, *Kosmopolis*, tbc.

Pynnöniemi, Katri ja Sinikukka Saari, Russian Foreign Policy at the time of Pandemic: threats and opportunities, *forthcoming*, Zavadskaya, Margarita (ed), *Politics of the Pandemic: Blame Game and Governance in Russian and Central-Eastern Europe*, Routledge, (tbc, preliminary approval for publication)

Saari, Sinikukka (2021), Russia's corona diplomacy and geoeconomic competition: A Sputnik moment?, FIIA Briefing Paper 315, July, URL: <https://www.fia.fi/julkaisu/russias-corona-diplomacy-and-geoeconomic-competition>

7. Hankkeen seuraajan lausunto raportista